

Makale Geliş | Received: 10.01.2018

Makale Kabul | Accepted: 09.02.2018

DOI: 10.20981/kaygi.411094

Cengiz Mesut TOSUN

Dr. Öğr. Üyesi

Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mersin, TR
Mersin University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Mersin, TR

cengiztosun@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-2558-8560

Mehmet BERK

mehmetberk@windowslive.com

Foucault'nun Felsefesinde Bir “Sözel İlişki Etiği”: *Parrhesia*

Öz

Parrhesia, Michel Foucault'nun yaşamının son birkaç yılında yaptığı çalışmalarda sıkça karşılaştığımız bir sözcüktür. Euripides'in tragedyalarından başlayarak tüm Antikçağ boyunca bu sözcüğün anlam bakımından karşıladığı tematik farklılıklarını irdeleyen Foucault'nun *parrhesia* çalışmaları, *Bilme İradesi* eseri ile *Hazların Kullanımı* ve *Kendilik Kaygısı* eserlerinin arasında bir geçiş soruşturması olarak karşımıza çıkmaktadır. *Parrhesia*, Antikçağ ahlakında öznenin kendisiyle ve başkalarıyla kurduğu etik ilişkisinin en temel “kendilik pratikleri”nden biridir. Çalışmamızda, Foucault'nun “sözel ilişki etiği” olarak tanımladığı bu pratiğin genel hatlarını serimledikten sonra, öznenin kendisiyle kurduğu “kendilik ilişkisi” ile irtibatını, *askesis* ile ilişkisini ve bu sözel etik pratiğin Foucault'nun son döneminde yaptığı Antikçağ soruşturmasındaki yerini tartışıyoruz.

Anahtar Kelimeler

Foucault, Sokrates, Etik, Antikçağ, Parrhesia, Parrhesiastes, Basanos, Askesis.

Parrhesia: A “Discursive Relationship Ethics” in Foucault’s Philosophy

Abstract

Parrhesia is a Word, which we often encounter in Michel Foucault’s work in the last few years of his life. Foucault’s work on parrhesia is focused on examining the thematic differences of its meaning throughout the Antiquity starting with the tragedies of Euripides; and this body of work appears as a transition investigation between his Will of Knowing and his Usage of Pleasure and Anxiety of Self. Parrhesia is one of the most basic "self-practices" of the ethical relationship that the self establishes with itself and with others in antiquity ethics. In this study, we aim first to describe the main features of this practice, which Foucault defines as “discursive relationship ethics”, and then to discuss its relation with “self relation” which the self establishes with itself and the place of this ethics practice in Foucault’s Antiquity investigation in his last period of work.

Keywords

Foucault, Socrates, Ethics, Antiquity, Parrhesia, Parrhesiastes, Basanos, Askesis.

Giriş

Foucault’nun *parrhesia* üzerine yaptığı soruşturma, Antikçağa adım attığı ilk çalışmalarından biri olmakla birlikte, Antikçağa ilgisi sadece *parrhesia* ile sınırlı değildi. Yunan toplumunun *gnothi seauton* (kendini tanı) ve *epimeleia heautou* (kendine özen göster) nosyonları temelinde biçimlenen “yaşama sanatları”na duyduğu ilgiyi Foucault’nun son yıllarında yaptığı tüm çalışmalarda görmek mümkündür.

Michel Foucault, yaşamının son yıllarında yaptığı *parrhesia* çalışmalarının merkezine “kim hakikati söyleyebilir?”, “hangi konuda hakikat söylenebilir?”, “hakikati söylemenin sonuçları ne olur?” ve “hakikatin iktidarla olan ilişkisi nedir” sorularını koyar (Foucault 2014a: 143). “Hakikati söylemek” temasının, gerek toplum yaşamında, gerekse kişiler arası ilişkilerde, en önemlisi de kişinin kendisiyle kurduğu tekil varlık ilişkisinde izinin sürülebileceğini düşünen Foucault’ya göre *parrhesia*, “Öteki ile bir sözel ilişki etiği” (Foucault 2015: 143) olarak Antikçağ insanının kendini etik olarak inşa etme sürecinin sözel bir pratiğidir. Söylenecek hakikatin ne olduğu, kimin hakikati söylemeye hakkı olduğu, kimin hakikate sahip olduğu ve hakikati söylemenin bedelinin ne olduğuna dair Yunanların özel bir ilgisi olduğu ve bu sebeple, *parrhesia* düşüncesine ahlak anlayışlarındaki en temel kendilik pratiklerinden biri olarak yer verdikleri açıktır. Tüm Yunan-Roma kültüründe üstü örtük veya açık olarak yer bulan bu kendilik pratiği, Antikçağ insanının kendilik kaygısı ile yakından ilişkilidir.

Yunanların, kendi yaşamlarını bir heykeltraşın yaptığı gibi adeta yontarak bir sanat eserine çevirme arzusu, taşıdıkları kendilik kaygılarının bir ifadesiydi. Yunanlar açısından etik, bir kimsenin kendi hayatını kendi üzerinde egemenlik kurma ve etik üslup edinme yoluyla bir sanat eserine dönüştürmesinin takdir edilmeye değer olduğu bir "varoluş estetiği"yle doğrudan doğruya bağlantılıydı (Best ve Kellner 2011:84). Kişinin iyi bir yaşama sahip olması için kendini bilmesi, tanınması, kendine özen göstermesi gerekmektedir. Foucault’nun Yunan-Roma kültürü okumasında etik, bir

bireyin kendisiyle kurduğu ilişkiydi (Best ve Kellner 2011:85) ve Yunanlar, kişinin kendisiyle etik bir "kendilik ilişkisi" kurabilmesi için çeşitli kendilik pratikleri yaratmışlardı; *Parrhesia*, bu kendilik (benlik) teknolojilerinin¹ içindeki en temel sözel pratiklerden biridir.

Foucault, Collège de France derslerinde *parrhesia*'ya dair pek çok metin okuması üzerinden ilerler ve bunlar ders esnasında üzerinde durulan konular olduğundan ötürü oldukça dağınıktır. Bu araştırmaların bant kaydı üzerinden derlenmiş olması da Foucault'nun derslerinde anlattığı *parrhesia* çalışmalarının takibini zorlaştırır. Fakat Foucault'nun 1983 sonbaharında, California Üniversitesi'nde İngilizce olarak verdiği bir seminer², *parrhesia* çalışmalarının en derli toplu metnidir. Bu altı derslik seminerde Foucault, Euripides'in tragediyalarından başlayarak Roma dönemini de içine alan oldukça geniş bir çerçevede *parrhesia*'yı tartışır.

Bu makalemizde, Foucault'nun yaşamının son yıllarında yaptığı çalışmalardaki *parrhesia* pratiğinin genel hatlarını çizdikten sonra, bir nevi geçiş soruşturması olduğunu düşündüğümüz bu pratiğin Antikçağ ahlakında önemli bir yer tutan *askesis* kavramı ile ilişkisini ve son olarak da Foucault'nun son dönem çalışmalarındaki konumunu tartışacağız.

1. *Parrhesia*'nın Anlamı ve *Parrhesiastes*'in Nitelikleri

Latinceye genellikle *libertas*³ olarak çevrilen *parrhesia* sözcüğü, genel olarak açık sözlülük, açık yüreklilik, açık konuşma, konuşma özgürlüğü anlamlarına gelir (Foucault 2015: 308). Foucault bazı derslerinde *parrhesia* sözcüğünden dürüstlük, yürek açıklığı, düşünce açıklığı olarak da bahseder (Foucault 2015: 145). Foucault, ilk kez Euripides'in tragediyalarıyla karşılaştığımız *parrhesia* sözcüğünün isim (*parrhesia*), fiil (*parrhesiazomai*) ve nadiren kullanılan fakat klasik metinlerde karşılaşılabileceğimiz biçimi (*parrhesiastes*) olmak üzere üç hali olduğunu kaydeder. Fransızca'ya "francparler" (açık sözlülük), Almanca'ya "freimüthigkeit" (açık sözlülük) olarak çevrilen *parrhesia*, İngilizce'ye ise "free speech" (özgür konuşma) anlamıyla çevrilir (Foucault 2014a: 9-10). Fakat Foucault, kendisine en doğru gelen çevirinin "açık sözlü konuşma" olduğunu ifade eder (Foucault 2015: 312). Etimolojik olarak *pan* (her şey) ve *rhema* (söylenen) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *parrhesia*, genel olarak "her şeyi söylemek" anlamına gelmektedir (Foucault 2014a: 10). Fakat *parrhesia* kullanan bir "hakikat anlatıcısı" olarak *parrhesiastes*, aklına gelen her şeyi olduğu gibi dile

¹ Foucault, bireylerin kendi bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkanları ya da başkalarının yardımıyla bir dizi operasyon yapmalarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlayan teknolojileri "kendilik (benlik) teknolojileri" olarak tanımlar (Foucault, Gutman ve Hutton 2001: 27-28).

² Türkçeye *Doğruyu Söylemek* adıyla çevrilen bu seminer, ilk olarak *Fearless Speech* özgün adıyla yayımlanmıştır.

³ "*Parrhesia* terimi, konuşanın seçimiyle, kararıyla, tutumuyla o kadar yakından ilgilidir ki, Latinler *parrhesia*'yı *libertas* olarak çevirmişlerdir. *Parrhesia*'nın her şeyi söylemesi *libertas* ile belirtilmiştir: konuşanın özgürlüğü" (Foucault 2015: 312).

getiren bir boşboğazdan, bir yaltakçıdan veya retorik sanatını⁴ kullanarak insanları sözlerine ikna etmeye çalışan retorikçiden oldukça farklı bir "kendilikle ilişki" türü yaratır.

Parrhesia, yaltaklanmanın tam anlamıyla karşıtıdır. Yaltakçı, insanın kendini olduğu gibi görmesini engeller. Kendinden üstün olanın iktidarından pay alma amacı güttüğünden ötürü, üstün olanın kendi kendisiyle gerektiği gibi ilgilenmesini de engeller. Bu sebeple yaltaklanma, hitap ettiği kişiyi kudretsiz ve kör kılar (Foucault 2015: 215). *Parrhesia*'da ise gerçekten konuşan, Öteki'ne konuşan biri vardır, ama Öteki ile öyle konuşur ki, bu Öteki, yaltaklanmada olandan farklı olarak, kendisiyle özerk, bağımsız, tamam ve tatminkar bir ilişki kurabilecektir (Foucault 2015: 318). Retorik ise her şeyden önce bir teknik olarak tanımlanır ve bu tekniğin usullerinin amacı, elbette bir hakikati tespit etmek değildir; retorik, hitap edilen kişiyi inandırma sanatıdır (Foucault 2015: 320). Fakat *parrhesia*, yaltaklanma ve retorikten farklı olarak hakikatle kurulan doğru bir ilişkiyi gerektirir. "*Parrhesia*'da sadece hakikat olabilir. Hakikatin olmadığı yerde de açık sözlülük olamaz. *Parrhesia*, hakikatin kendisinin adeta çıplak aktarımıdır" (Foucault 2015: 231). Bu açıdan "hakikat anlatıcısı", doğru olanı söyleyen bir peygamber, doğayı anlatan bir bilge, yahut bir gelenek adına *tekhne* anlatan bir üstad, bir öğretmen de değildir (Foucault 2011: 25). *Parrhesiastes*, sadece doğruyu söyleyen kişidir fakat bir yaltakçıdan ve retorikçiden farklı olarak, gerçekten doğru olduğuna inandığı şeyi, cesurca söyler.

Foucault'nun özel bir önem verdiği *Alkibiades* diyalogunda *parrhesiastes* rolü taşıyan Sokrates, Alkibiades'e, başkalarını yönetmek için öncelikle kişinin kendini yönetebilmesi gerektiğini, ama bunun için de önce kendini bilmesi (*gnothi seauton*) gerektiğini öğütler.⁵ Bu diyalogta Antikçağın yaşama sanatlarının (*techne tou biou*) temelindeki iki buyruk olan kişinin "kendini bilmesi" ve "kendine özen göstermesi" nosyonları, birbirleriyle çerçeveselenecek anlatılır. "Kendilik yönetimi" olarak bilme ile kendilik kaygısını birbirine bağlayan bu antik erdem, açık sözlü olmayı, yani *parrhesia*'yı gerekli kılar (Urhan 2013: 401-402). Antikçağın yaşama sanatlarının temelinde yatan *gnothi seauton* ve *epimeleia heautou* ilkeleri ile özne, *parrhesia* pratiğini kullanarak, doğru söylemin işleyeni haline gelmektedir.

Bir hakikat anlatıcısını "parrhesiastes" kılan ahlaki niteliklerin başında "cesaret" gelir. *Parrhesiastes*, doğru olduğuna inandığı şeyi gerektiğinde ölüm riskini de göze alarak dile getirir. Yunanlarda, birinin sadece belli bir bedeli göze aldığı durumlarda *parrhesia* kullandığı düşünülür. Yunanlar açısından, bir gramer öğretmenin ders verdiği öğrencilere hakikati söylemesi ve söylediklerinin doğru olması, onun bir hakikat anlatıcısı olduğu anlamına gelmemektedir (Foucault 2014a:14). Fakat bir filozofun, bir hükümdara, despotluğunun hakikatle bağdaşmadığını dile getirmesi o filozofu *parrhesiastes* kılar. Bu durumda hükümdar, onu sürgüne gönderebilir veya ölüm cezasına çarptırabilir. O halde *parrhesia* tehlike karşısındaki cesaretle ilintilidir ve belli

⁴ Aristoteles'e göre retorik "diyalektiğin eşdeşi"dir ve "kanıtlarla inandırma tarzları retorik sanatının özüdür". Retorik, "yargıyı coşkularla saptırmaya başvurur" (Aristoteles 2014: 19).

⁵ "Zor olsun, kolay olsun, başka bir yol yok, Alkibiades. Kendimizi bilirsek, kendimizle nasıl ilgileneceğimizi de biliriz. Bu bilgi olmazsa, kendimizle ilgilenmek imkansızdır" (Foucault, Gutman ve Hutton 2001: 14).

bir tehlikeye rağmen hakikati söyleme cesaretine sahip olunmasını talep eder (Foucault 2014a:14-15). Fakat bir *parrhesiastes*'i *parrhesiastes* kılan cesaret erdeminin sadece ölüm veya sürgün riski ile ilgili olması gerekmez. Örneğin, bir hatibin, popülerliğini yitirme pahasına çoğunluğun önünde onların düşünceleriyle uyuşmayan bir hakikati dile getirmesi de hatibi *parrhesiastes* kılar. Yahut, bir dostu kırma veya öfkelenendirme pahasına ona karşı hakikatin dile getirilişi de *parrhesia*'ya işaret eden bir risktir (Foucault 2014a: 15).

Foucault'nun *parrhesia* konusunda özellikle altını çizdiği husus ise *parrhesiastes*'in daima hitap ettiği birinden daha güçsüz bir konumda oluşudur; "*Parrhesia* 'aşağı'dan gelip 'yukarı'ya yönelir. Bu nedenle bir Yunan, bir çocuğu eleştiren bir öğretmenin ya da bir babanın *parrhesia* kullandığını söylemeyecektir. Ancak bir filozof tiranı eleştirdiğinde, bir yurttaş çoğunluğu eleştirdiğinde ya da bir öğrenci öğretmenini eleştirdiğinde *parrhesia* kullanmış olabilir" (Foucault 2014a: 16). Bu bağlamda *parrhesia*, konuşmacının dürüstlük yoluyla hakikatle belli bir ilişki kurduğu, tehlike yoluyla kendi hayatıyla belli bir ilişki kurduğu, eleştiri yoluyla kendisi ya da öteki insanlarla belli bir ilişki kurduğu, özgürlük ve ödev yoluyla ahlaki kuralla özgün bir ilişki kurduğu sözel bir etkinliktir (Foucault 2014a: 17). Unutulmamalı ki, bir yaltakçı da hitap ettiği birinden daha güçsüz durumdadır. Fakat yaltakçı, *-parrhesia* kullanan birinden farklı olarak- yaltaklandığı kişinin iktidarından pay alma amacı güder ve hakikat gibi bir derdi yoktur. Yaltakçıya inanan kişi, giderek yaltakçıya bağımlı hale gelir ve böylelikle kendisiyle özgül bir ilişki kuramaz. Yaltaklanılan kişinin kendisiyle kurduğu ilişki, bir yetersizlik ilişkisi, başkasının yalanı üzerinden geçen bir sahtelik ilişkisidir (Foucault 2015: 318). Fakat *parrhesiastes*, söylediği hakikatle Öteki'nin de kendisiyle bir ilişki kurmasını sağlar.

Parrhesiastes, öncelikle kendisiyle özgül bir ilişki kurmayı seçen kişidir;

Hayatının tehlikeye atıldığı bir *parrhesia* oyununu kabul ettiği zaman, kendi kendinle özgül bir ilişkiye girmiş olursun: Hakikatin söylenmemiş halde kaldığı bir hayatın güvencesi altında kalmaktansa, hakikati söylemek uğruna ölümü göze almış olursun. Tabii ki ölüm tehdidi Öteki'nden gelir; dolayısıyla da Öteki ile belli bir ilişkinin kurulmuş olması gerekir. Ancak *parrhesiastes* öncelikle kendisiyle özgül bir ilişki kurmayı seçmiştir: kendisine karşı sahtekarlık yapan bir canlı varlık değil, bir hakikat anlatıcısı olmayı kendisi için daha uygun görmüştür (Foucault 2014a: 15).

Parrhesiastes'in niteliklerinden biri de bir "erkek vatandaş" olması, kendi soykütüğünü ve statüsünü biliyor olmasıdır (Foucault 2014a: 16). Özellikle Euripides'in tragediyalarında bu nitelik daha çok öne çıkmaktadır. Çünkü Euripides'in tragediyalarında *parrhesia*'nın felsefi anlamından daha çok "özgür konuşma hakkı" ve "açık sözlülük" olarak politik bir anlamı mevcuttur. Bu tragedyalarda *parrhesia*, hem siyasi hem de felsefi bir mesele olarak görülür (Foucault 2014a: 24). Foucault, *parrhesia* araştırmaları açısından önemli bir yer edinen bu tragedyalar içinde başlangıç çalışması olarak İon tragedyası üzerinde durmaktadır. İon tragedyasının belli bölümlerinde İon, Kreuse ve Ksuthos arasında geçen diyaloglar, *parrhesia* temasına dair önemli ipuçları verir. Örneğin, İon, yabancı birinin bir şehre geldiği zaman ismi "yurttaş" olsa dahi dilinin bir köle olarak kalacağını, çünkü böyle bir yabancının

konuşma (*parrhesia*) hakkı olmadığını ve bu sebeple, hiç tanımadığı annesinin Atinalı olması için dua ettiğini söyler (Euripides 2013: 668-670).

Parrhesiastes'in öncelikle cesur olması, belli bir riski göze alarak hakikati söylemesi -ki bu kimi zaman ölüm riski de olabirdi-; bununla birlikte bir "erkek vatandaş" olması ve kendi soykütüğü ile statüsünü biliyor olması gerektiğine değindik. Son bir nitelik olarak; *parrhesiastes*'in bir hakikat anlatıcısı rolüne kabul görmesi için onun "sözleri" ile "eylemleri" arasındaki bir örtüşme olması gerekmektedir. Bu niteliği en güçlü şekilde Platon'un *Lakhes* diyalogunda görüyoruz.

Elbette Foucault, *parrhesia* araştırmaları açısından Platon'un sadece *Lakhes* diyalogu üzerinde durmaz. Son döneminde, "kendilik etiği"ne dair yaptığı soruşturmalarda *Sokrates'in Savunması* ve *Alkibiades* diyalogları üzerinde de sıklıkla durmaktadır. Özellikle *epimeleia heautou* ve *gnothi seauton* nosyonlarının Antikçağın kendilik kültüründeki önemine değinirken pek çok dersinde sıklıkla *Alkibiades* diyalogu üzerine yoğunlaşır. Fakat *Lakhes* diyalogu, bir *parrhesiastes* figürü olarak beliren Sokrates'in sözleri ve eylemleri arasındaki uyuma vurgu yapması ve insanların yaşamlarında neyin iyi ve neyin kötü olduğuna dair *basanos*⁶ rolü üstlenmesinin görülmesi bakımından önemli bir önceliğe sahiptir.

Foucault, Platon'un diyaloglarında *parrhesia* sözcüğünün oldukça seyrek kullanıldığını fakat *Lakhes* diyalogunda ise bu sözcüğün üç kez geçtiğini kaydeder. Foucault'nun *parrhesia* çalışmaları açısından bu diyaloga verdiği önemin bir başka boyutu ise, diğer katılımcıların da kendi *parrhesia*'ları ile nitelendirilmeleridir. Diyalogtaki diğer karakterler olan Lysimakhos, Melesias, Lakhes ve Nisias da Sokrates gibi *parrhesia* kullanırlar (Foucault 2014a: 77). Fakat bu diyalogta *parrhesiastes* rolü taşıyan tek karakter Sokrates'tir. Diğer karakterler diyaloga *parrhesia*'nın "açık sözlülük" ve "özgür konuşma" anlamlarıyla katılmaktadırlar. Platon'un erken diyaloglarında (ve sonraki Stoacı ve Kinik gelenekte) Sokrates figürü, gerçek bir ahlaki *parrhesiastes* olarak karşımıza çıkar. Yaşamında da savaşta gösterdiği aynı cesarete sahip olan, yaşadığı gibi konuşan Sokrates, kentteki en güçlü insanlardan bile kendileri hakkında hesap vermelerini istemekten çekinmez (O'Leary 2002: 150).

Diyalogta Lakhes'in Sokrates'e yönelik sözleri, Sokrates'in bir *parrhesiastes* olarak kabulünü görmek için önemlidir zira Lakhes, bir "sınanan" olarak diyaloga kendi isteğiyle girmekte ve Sokrates'ten kendisini sinamasını istemektedir;

Gerçekte insan olan, davranışları söylediklerinden farklı olmayan bir adamın, erdem ya da herhangi bir bilim üstüne konuşmasını dinlerken, söylevciye söylediklerinin birbirine ne kadar yaraştığını, ne kadar uyumlu olduğunu görünce büyük zevk duyarım. Böyle bir adam, dünyanın en güzel uyumunu, lir ya da

⁶ *Basanos* sözcüğü, Yunancada "denektaşı" anlamına gelir; "Bir altının gerçek olup olmadığını anlaşılması için söz konusu altın bu siyah taşa değdirilir, 'deneme'ye tabi tutulan altının taşa bıraktığı ize bakarak sonuca varılır. Sokrates'in *basanos* rolü de, aynı şekilde ona kendisiyle ilişki kuran ve denemeye tabi tutulan kişilerin *bios*'larıyla *logos*'ları arasındaki ilişkinin gerçek doğasını belirleme şansını verir" (Foucault 2014a: 82-83). *Basanos* sözcüğü, Platon'da siyasi anlamıyla da kullanılır. Platon *Devlet*'te, beden eğitimi derslerinin çocuklar için en önemli denemelerden biri olduğunu söyler çünkü bu eğitimle herkesin beden işlerindeki "değeri" ortaya çıkmaktadır (Platon 2010: 537b).

herhangi bir eğlence aracıyla değil, yaşamını sözleriyle uyuşturarak yaratan usta bir müzikçi gibi gelir bana. (...) Sokrates'in nasıl konuştuğunu duymadım; ama az önce söylediğim gibi, ona savaştaki davranışlarına bakıp değer biçtim ben ve içtenlikle söylüyorum ki güzel sözler söylemeye layık buldum. Eğer böyle bir vergiye sahipse, hiçbir şey esirgemem ondan; seve seve katlanırım sınamasına ve bir şeyler öğrenmekten kaçmam. (...) Haydi Sokrates, istediğin gibi eğit beni, sına; sen de benim bildiklerimi öğrenirsin (Platon 2011: 188d-189b).

Diyalogta “yaşamını sözleriyle uyuşturarak yaratan usta bir müzikçi” benzetmesini kullanan Lakhes'in, daha sonra ise Sokrates'e bir değer biçtiğini, Sokrates'i, kendisini eğitecek ve sınyacak bir *parrhesiastes* olarak kabul ettiğini görüyoruz. Çünkü Sokratik gelenekte öznenin hakikati, daha çok, yaşamları (bios) ve sözleri (logos) arasında bulunan ilişki yoluyla, öznenin kendisi tarafından temellendirilmektedir (O'Leary, 2002: 151). Bir “sınanan” olarak Lakhes'in, Sokrates'in dinleyicisinin hayatında “logos ile bios arasındaki ilişkiyi sınyacak iyi bir *basanos* olup olmadığı” konusundaki temel kriteri, onun sözleriyle (*logoi*) eylemleri (*erga*) arasında uyumlu bir ilişki olmasıdır. Sokrates'in sözleri ile eylemleri arasındaki bu uyum, “kendilik bakımı” ile ilişkili olarak ortaya çıkan “hakikati söylemeye cesaret etme” dönüşüncesi üzerinden sağlanır (McGushin 2007: 93). Foucault'ya göre hayatın ya da bios'un hakkında bir izahat vermek demek, hayatındaki tarihsel olayların anlatısını sunmak değil, logos ile yaşam tarzı arasında bir ilişkinin bulunduğunu ispat etmektir. Sokrates'in araştırdığı şey, logos'un bir kimsenin hayatını nasıl biçimlendirdiğidir; zira onun ilgisini çeken, bu ikisi arasında uyumlu bir ilişki olup olmadığını keşfetmektir (Foucault 2014a: 82). Bu bakımdan Sokrates'le birlikte *parrhesia*'nın siyasi yönü, büyük ölçüde felsefi içeriğinin ardında kalmıştır. Sokrates ve Platon'da *parrhesia*, siyasetten ahlaka doğru, bir nevi yerinden edilerek kendilik bakımının (*epimeleia heautou*) bir unsuru haline gelir (McGushin, 2007: 43-44). Bu açıdan felsefi *parrhesia*'nın temeli, dünyayı kişinin kendisiyle ilişkisi için bir sınama zeminine dönüştüren ve bir yaşam sanatı ile neticelenen kendilik bakımı, kendiliğin dönüşümü ve kurtuluşudur (McGushin 2007: 148).

Parrhesia sadece başkalarıyla olan bir ilişkiye değil, aynı zamanda kişinin kendisiyle kurduğu ilişkiye de gönderme yapmaktadır. Foucault'ya göre kendisi ve başkaları hakkında “doğruyu söylemek”, Yunan-Roma kültüründe ve tüm Antikçağ ahlakında önem bir yer tutmaktadır (Foucault 2011: 4). Gerek siyasi anlamıyla gerekse de Sokratik-felsefi anlamıyla *parrhesia* kullanımı, “öteki ile bir sözel ilişki etiği” olarak ortaya çıkar. Kişi, mecliste olsun, *agora*'da olsun, gerekse *kralın sarayı*'nda olsun, ya da bir *itiraf* biçiminde yaşama dair iyi veya kötü bir izahat olsun; her durumda “kişinin kendisiyle kurduğu tekil varlık ilişkisi”nin “Öteki”nde yansımaları görülür. *Parrhesia*, bu niteliğiyle içten dışa doğru bir yön izlemekte, böylelikle kişinin kendisiyle kurduğu ilişki, başkalarıyla kurduğu ilişkiyi de içermektedir. Kendilikle bir ilişkinin kurulması, çok açık bir biçimde, kendinin Öteki ile ilişkisine bağlanır (Foucault 2015: 135). Fakat Öteki ile kurulan bu “etik ilişki”nin kendilikle ilişkiyi de içermesi, sadece *parrhesia* kullanan kişi için geçerli değildir. *Parrhesia* kullanan kişi Öteki ile bir sözel ilişki yarattığı vakit, Öteki'ni de kendi kendisiyle ilişki kurmaya yönlendirmektedir.

2. *Parrhesia* ile *Askesis*'in İrtibatı

Foucault'ya göre çilenin (*askesis* anlamında), özne ile hakikat arasında olabildiğince sağlam bir bağ kurma rölü vardır. Çile, özneyi doğrulamanın öznesi olarak kurar ve Foucault'ya göre *askesis*'in esas rölü de budur (Foucault 2015: 311). *Parrhesia* ise bir yandan ahlaki niteliğe, ahlaki tutuma, *ethos*'a, diğer yandan teknik usule, *tekhne*'ye gönderme yapar ve bunların her ikisi de doğru söylemi, kendini kendinin üzerinde hükümler özne olarak ve kendi kendine doğruyu söylemenin öznesi olarak kurmak için ihtiyaç duyana aktarmak üzere gerekli ve vazgeçilmezdir (Foucault 2015: 312). *Parrhesia* ile kişinin kendisini disiplin altına almak için uyguladığı bir içsel edim olarak *askesis*'in (pratik talim) (Urhan 2013: 344) bağlantı noktası burasıdır. Kişinin kendisiyle kurduğu ve bunun bir yansıması olarak da başkalarıyla kurduğu ilişki, "yanlız başına kendini sorgulama", "kendi kendini teşhis etme" gibi çeşitli *asetik* pratiklerle⁷ doğrudan ilişkili hale gelmiştir. Bu ilişkinin zemininde ise kişinin kendisine dair hakikatlerle *-parrhesia* pratiğini kullanarak- cesurca yüzleşmesi vardır.

Foucault, Hıristiyanlıktaki çilecilikle Yunanların *askesis* anlayışının en az iki yönden birbirinden ayrıldığı görüşündedir;

(1) Hıristiyan çileciliğinin nihai amacı ya da hedefi kendinden feragat iken, Yunan-Roma felsefelerinin ahlaki *askesis*'inin amacı kişinin kendisiyle özel bir ilişki -bir kendine sahip olma ve kendi üzerine egemen olma ilişkisi- kurmasının sağlanmasıydı. (2) Hıristiyan çileciliği ana tema olarak dünyadan kopuşu alırken, Yunan-Roma felsefelerinin *askesis* pratikleri genellikle bireyin dünyayla etik ve akılcı bir şekilde yüzleşmesine yardımcı olacak hazırlığı yapmasıyla ve gerekli ahlaki donanıma sahip olmasıyla ilgilidir (Foucault 2014a: 122).

Antikçağ insanının kendi üzerine iktidar uygulayarak (*enkrateia*)⁸ kendine ve nefesine hükmetme pratiklerinin, Hıristiyan çileciliğinden farklı olarak "kendinden feragat etme", "dünyadan kopma" düşüncelerini içermediğini vurgulayan Foucault, *asetikliği* ise şöyle tanımlamaktadır;

Asetiklik, yani tanımlanmış bir ruhani amaca ulaşmak üzere bireyler için hazır, tavsiye edilmiş, hatta mecburi, her halükarda ahlaki, felsefi ve dinsel bir sistemde kullanılabilir, az çok düzenlenmiş egzersizler bütünü (Foucault 2015: 348).

Foucault'nun *parrhesia* ile *askesis* irtibatı ile ilgili olarak üzerinde durduğu metinlerin başında Seneca'nın *De Ira*'sı gelir. Seneca *Öfke Üzerine* adlı metninde, zihnin kendisini her gün hesap vermeye davet etmesi ve kendini sorgulaması gerektiğini, uyumadan önce tüm gününü gözden geçirip gün boyunca tüm yaptıklarının izini sürdürdüğünü söyler; "Ruh kendini övdükten ya da payladıktan, kendiliğin bu gizli sorgulayıcısı ve eleştirmeni kendi karakteriyle ilgili izahatı verdikten sonra, ne rahat, ne derin ve ne katıksız bir uyku uyunur! Ben bu ayrıcalıktan istifa ederim ve her gün kendi

⁷ Foucault, kişinin kendisini kendi eylemlerinin ahlaki öznesi olarak kurması için uyguladığı tüm pratiklere *asetik pratikler* demektedir (Foucault 2014b: 222).

⁸ *Enkrateia*, Antikçağın kendilik kültüründe "kendini tutmak", "kendine hakim olmak" anlamlarına gelir (Preus 2007: 102). Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde *enkrateia* sözcüğünün, genel olarak "kişinin kendisine hükmetmesinin dinamiğine ve bunun gerektirdiği çabaya" gönderme yaptığını kaydetmektedir (Foucault 2007: 168).

mahkememde kendimle ilgili bir dava açarım”(Foucault 2014a: 124). Benzer bir idman Platon'un *Devlet*'inde de göze çarpar. Platon, düşüncesini duyulardan sıyrıp kendi kendini yoklayan, bugünde ve gelecekte akıl erdiremediği şeyleri anlamaya çalışan, öfkesini tutmasını bilen bir adamın kimseye çatmış olmadığı için rahat bir yürekle uyuduğundan bahsetmektedir (Platon 2010: 571e-572b).

Seneca'nın bahsettiği “yalnız başına kendini sorgulama” olarak adlandırılan bu uyku pratiğinin *parrhesia* ve *askesis*'i içeren iki boyutu olduğunu görüyoruz. İlkin, öznenin kendisine dair hakikatlerle yüzleşmeye “cesaret etmesi” söz konusudur; - ki bu aynı zamanda *parrhesiastes*'in temel niteliklerinden biridir. Kişinin kendisiyle kurduğu tekil varlık ilişkisi kapsamında *parrhesia*, içten dışa doğru bir süreç dahil olmaz, tersine, kendi üstüne katlanır. Artık cesaret, sadece başkalarına hakikati söylemek için gerekli bir erdem değil, kişinin kendisine dair hakikatleri yine kendisine söylemesi, kendisiyle yüzleşmesi için de gereklidir. İkincileyin, bu bir *asetik* pratik (pratik talim) olarak belli bir istikrarı ve egzersizler yoluyla kendiliğın gelişimini içermektedir. Öznenin kendisine dair hakikatleri kendine deşifre etmesi, aynı zamanda kendi üzerinde uyguladığı çeşitli egzersizler ve tekniklerle sıkı bir ilişki içindedir. Her gün uyumadan önce, kişinin tüm gün boyunca olan bitenlerin hesabını görmesi, -Seneca'nın deyimiyile-kendisinin davacısı olması, kendini sorgulaması, kendisiyle yüzleşmesi; bu tutum hem bir asetikliğe işaret etmekte, hem de kişinin kendisine dair hakikatleri yine kendisine deşifre etmesi açısından *parrhesia*'ya işaret etmektedir.

Bir başka metinde ise Foucault, “kendi kendini teşhis etme pratiği” üzerinde durur. Seneca'nın *Ruhun Dinginliği Üzerine* adlı metninden hareketle, bu pratiği çözümlenmeye çalışır. Fakat bu metinde, önceki metinden farklı olarak zihnin değişmezliği ve istikrarı söz konusudur. “Latincedeki *tranquillitas* sözcüğü Yunancadaki *euthymia* sözcüğünün çevirisidir ve ruhun ya da zihnin sabitliği anlamına gelir. Böyle bir durumda zihin dışsal olaylardan bağımsızlaşır ve aynı zamanda içinde istemsiz bir harekete yol açabilecek her türlü içsel heyecan ya da çalkalanmadan kurtulur” (Foucault 2014a: 127). İlgili metinde Serenus, dostu Seneca'dan kendisiyle istişarede bulunmasını istemektedir çünkü kendini inceleyen, soruşturan, kendi hakikatiyle yüzleşen Serenus, bunu aynı aileye mensup dostu Seneca'yla paylaşarak “tedavi olmayı” arzu etmektedir. Serenus, kendini araştırdığında, taşıdığı kimi kötülük ve olumsuzluklarının açıkta olduğundan, kimilerinin ise çok daha gizli bir şekilde bir köşede pusuya yattıklarından bahseder. Bazı kötülüklerin ise her zaman olmasa da belli aralıklarla tekrar ortaya çıktığını ve içlerinde en belahlılarının bunlar olduğunu söyler. Serenus bir ikilemde kalmıştır; korktuğu şeylerden ne kurtulabilmiş ne de onlara tam olarak köle olmuştur; -kendi deyimiyile- “hasta da değildir, sağlıklı da”.

Foucault'nun bu pratikte dikkat çektiği ilk husus, Serenus'un ahlaki bir rahatsızlıkla fiziksel bir rahatsızlık arasında bir özdeşleştirmeye gitmesi, sıkı bir benzerlik kurmasıdır. Bu metinde Serenus, kendini soruşturması, hakikatiyle yüzleşmesi sonucu tespit ettiği bir ahlaki sorunu fiziksel bir hastalıkla özdeşleştirmekte ve Seneca'dan alacağı önerilerle kendini tedavi etmeyi ummaktadır. Bir diğer dikkat çekici detay ise Serenus'un kendi hakikatiyle yüzleştikten sonra bunu aile dostu Seneca'ya bir nevi “itiraf etmek” istemesidir (Foucault 2014a: 129). Fakat bu “itiraf”, Hıristiyanlıktaki günah çıkarma pratiğiyle birlikte kurumsallaşan itiraf pratiğinden farklıdır. Nasıl ki Hıristiyan çileciliğinin Yunan-Roma kültüründeki *askesis* ile farkları varsa, Serenus'un

Seneca'ya kendisine dair hakikatleri deşifre etmesi ile günah çıkarmak için rahibe giden bir Hıristiyanın itirafı arasında paralel farklar vardır. Fakat kendilik pratiği olarak "itiraf", Hıristiyanlığa geçişle birlikte büyük kopuşlar ve kırılmalar yaşamış olsa da, en azından belli bir temanın değişmiş hali olarak kimi süreklilikler taşımaktadır.

Serenus'un kendisiyle yüzleşerek Seneca'ya deşifre ettiği kendilik teşhisi, Seneca'nın, "hastalığına" bir isim bulmasını istemesinden kaynaklanır. Fakat bunun zihin sabitliği ve zihin istikrarı (*tranquillitas*) eksikliği olarak tanınan ahlaki bir sorunla da ilişkisi vardır. Serenus, iki şey arasında duran ve ne doğruya, ne de yanlış eğilim gösteren bu zihin zayıflığının doğasını bir serferde ve tek parça olarak gösteremeyeceğinden ötürü Seneca'dan kendisine yardım etmesini ister. Foucault'ya göre "Serenus, karayı gören bir gemi gibi hakikati elde etme yolundadır. Ancak tam olarak kendine sahip olamadığı ve kendini kontrol edemediği için, ilerleyemediği hissine kapılır. Bunun nedeni belki zayıf oluşu, belki de güzergahının iyi bir güzergah olmayışdır. Bu bocalamasının nedenini tam olarak bilmemektedir; ancak rahatsızlığını 'sallama'dan başka bir harekete yol açmayan bir tür sürekli tereddüt olarak niteler. Gemi ilerleyemez çünkü sallanıyordur. O halde Serenus'un sorunu şudur: Bu tereddütlü sallanma hareketini -ki sebebi zihninin istikrarsızlığı ve oynaklığıdır- kendisini kıyıya, sağlam karaya götürecektir devamlı bir çizgisel hareketle nasıl değiştirebilir?" (Foucault 2014a: 130-131). Metinde görüldüğü üzere Serenus, kendini sorgulama, kendini tanıma (*gnothi seauton*), kendine dair hakikatleri bulup cesurca ve açık sözlülükle kendine itiraf etme konusunda *parrhesia* kullanmaktadır fakat zihin egzersizleri (*askesis*) ve teknikleri konusunda zaaf göstermekte, bu yüzden de belli bir zihin istikrarı (*tranquillitas*) sağlayamamaktadır.

Parrhesia ile *askesis*'in özellikle İsa'dan sonraki ilk iki asırda kendilik egzersizleri bakımından sıkı bir ilişkisi mevcuttur. Fakat bu ilişki, Sokrates-Platon döneminde karşılaştığımız *felsefi parrhesia* biçimi ile pratik talim olarak *askesis*'in irtibatının olmadığı anlamına gelmemektedir. Aradaki fark, *askesis*'in ilk etapta *paideia*'nın bir parçası olmasından, fakat daha sonraki dönemde *askesis*'in *paideia*'ya karşı bir tür otonomi kazanmasından kaynaklanır. Platon *paideia*'yı şöyle tanımlar; "Çocukluktan başlayarak erdem yolunda mükemmel bir yurttaş olma tutku ve hevesi uyandıran, hakça yönetmeyi ve yönetilmeyi bilen kişi olmayı sağlayan bir eğitim" (Urhan 2013: 378). Bu bağlamda "ahlaksal *askesis*, site içinde ve başkalarına karşı oynayacak bir rolü olan özgür insanın *paideia*'sının bir parçasıdır" (Foucault 2007: 177-178). Bu dönemde *askesis*'in *parrhesia* ile irtibatı, bir parçası olduğu *paideia* üzerinden kurulmaktaydı. Kendini çeşitli egzersizler ve pratiklerle geliştirmek, yetkinleşmek isteyen Antikçağ insanı, aynı zamanda iyi bir yurttaş olma amacını ve site yararını da gözetmekteydi. İsa'dan sonraki ilk iki yüzyıla geldiğinde ise artık *askesis*'in *paideia*'ya karşı özgül bir sıfat edindiğini görülür, politik anlamından büyük ölçüde sıyrılarak kişisel bir otonomi kazanır.

Sonuç: *Parrhesia*'nın Foucault'nun Antikçağ Araştırmalarındaki Yeri

Hatırlanacağı üzere Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı projesinin ilk kitabı olan *Bilme İradesi*'nde, "cinsel özne"yi kuran iktidar ilişkilerini ve son üç asırda meydana gelen cinsel söylem patlamasının arkasındaki kurumsal kışkırtmayı deşifre etmekteydi. Bu eserde Foucault için söz konusu olan şey "insanın cinselliğine ilişkin söylemi ayakta tutan iktidar-bilme-haz düzenini, işlerliği ve varoluş nedenleri çerçevesinde belirlemek"ti (Foucault 2007: 18). Ortaçağda rahibin insanların ruhlarından çekip çıkardığı *itiraf* ile modern dönemde insanları kendilerine ait hakikatleri deşifre etmeye yönlendiren psikanalizin insanların ruhlarından çekip çıkardığı *itiraf* temaları arasında kimi tarihsel kırılmalar olmasına karşın belli bir sürekliliğin de olduğunu düşünen Foucault, bu bağlamda "psikanalizin arkeolojisi"ni (Foucault 2007: 98) yapmaktaydı. Çünkü psikanaliz, cinselliğe dair kurulan iktidar tertibatının içinde aynı anda birkaç rolü birlikte oynuyordu.

Her ne kadar cinselliğe dair hakikatlerin deşifre edilişi hususunda yasaklama ve yönlendirme bakımından Ortaçağ ile modern dönem arasında keskin bir kopuş olduğu düşünülse de, Foucault, her iki dönemde de iktidarın denetlenebilir, gözetlenebilir, yönetilebilir öznelere yaratma amacı açısından bariz süreklilikler görmektedir. Denilebilir ki, modern dönemde rahibin yerini psikanalist almış, arka planında iktidarın olduğu -baskı varsayımına karşı- kurumsal bir "kışkırtma"yla insanlar kendilerine ait olan hakikatleri "itiraf etmeye" yönlendirilmiş ve Batı insanı adeta bir "itiraf hayvanı"na dönüştürülmüştür (Foucault 2007: 50).

Foucault, modern dönemde psikanalizin tedavi vaadiyle insanların kendilerine ait hakikatleri deşifre etme pratiğinin temelinde, Hıristiyanlığın günah çıkarma ritüeliyle birlikte kurumsallaşan itiraf tekniğini görür. Her iki dönemde de insanlar, tüm tematik farklılık ve kırılmalara rağmen kendilerine dair hakikatleri deşifre etmekteydiler. Bu tekniğin temelindeki kendilik kültürünü ve modern dönemdeki cinsel söylemin köklerini araştırmak üzere Foucault, uzunca bir süre Hıristiyan yazınıyla ilgilenir. *Bilme İradesi* adlı eserinin hemen ardından Hıristiyanlığın ilk dönemini ve Hıristiyanlıktan hemen önceki pagan kültürleri inceler. Hıristiyanlığın ilk yıllarına odaklandığı *Tenin İtirafı* (Les Aveux de la chair) adlı eserinde her seferinde yeniden düzenlemeye gitmiş ve bu eser, 1984 yılında, *Cinselliğin Tarihi* adlı projesinin dördüncü ve son kitabı olarak ilan edilmesine rağmen yayımlanmamıştır (Eribon 2012: 347-350).

Foucault, Hıristiyanlıkta kök bulan "kişinin kendisine dair hakikati söylemesi", "itiraf etmesi" temasının köklerini oldukça farklı bir biçimiyle Yunanlarda bulmuştu. Foucault'nun Hıristiyanlığın analizi içinde keşfettiği şey, "kendilik tekniği"nin yeni bir biçimde ortaya çıkmasıydı (Eribon 2012: 344). "Hakikati söylemek", Yunanlarda Hıristiyan kültüründen oldukça farklı bir biçimde, tamamen kişinin kendisiyle ve Öteki'yle ilişkisi içinde yer bulan "yaşama sanatları"na dolanıyordu. Bu kültürde kişi, başrolüne *parrhesiastes*'in soyunduğu "hakikat oyunu"na kendi isteğiyle katılıyor, *parrhesiastes*'in onu bir *parrhesiastes* kılan ahlaki ve kişisel niteliklerine bağlı olarak yaşamı hakkında bir izahat verebiliyordu. "Hakikati söylemek" temasının aynı zamanda "açık sözlülük", "dürüstlük", "özgür konuşma" ve "özgürce konuşma hakkı" gibi hem felsefi hem de siyasi bir yönü vardı.

Hıristiyan kültüründe ve modern dönemde itiraf, kendisine ait hakikatleri söyleyen kişinin üzerine iktidar uygulanmasıyla elde edilirdi. Hem Ortaçağda rahibin hem de modern dönemde psikanalistin üstlendiği görevde özne, üzerine uygulanan iktidarın sonucu olarak kendine ait olan hakikati dile getiriyordu. Antikçağda ise "hakikat anlatıcısı", kendisiyle ilişki kuran ve *parrhesia* kullandığı kişiyi de kendisiyle bir etik ilişki kurmaya davet eden kişidir. *Parrhesiastes*, kendi üstüne iktidar uygular ve *parrhesia* kullanarak etik bir ilişkiye girdiği kişiyi de kendi üstüne iktidar uygulamaya davet eder. Antikçağın ahlak anlayışında kişi, kendi üzerine iktidar uygulayarak (*enkrateia*), çeşitli kendilik pratikleri aracılığıyla kendini yontarak, kendi yaşamını adeta bir "sanat eseri"ne dönüştürmeyi amaçlıyordu. Bu tutum, Yunan ahlakının temelindeki "yaşama sanatlarının iki ilkesi" saydıkları *gnothi seauton* (kendini bil) ve *epimeleia heautou* (kendine özen göster) nosyonlarıyla ilişkilidir. Platon'un *Alkibiades* diyalogunda Sokrates, Alkibiades'e "kendine özen göster" çağrısı yaparken, Alkibiades'i kendi kendisiyle ilişki kurmaya, kendi kendisinin üzerine iktidar uygulayarak kendi yaşamını yontup dönüştürmeye davet eder. Öteki ile kurulan ilişki, etik bir ilişki olduğu kadar aynı zamanda bir iktidar ilişkisiydi, fakat Yunanlarda "parrhesia oyunu"na katılan her bir kişi, Öteki'nin değil, kendisinin üzerine iktidar uygulamaya davet ediliyordu. Ortaçağda ise bu sözel etik ilişkinin ters yüz edilmiş haliyle karşılaşırız.⁹

Son dönemi itibarıyla "özne", Foucault için artık "kendini kuran özne"dir ve *parrhesia* çalışmaları, Foucault için bu odak değişimini gösteren önemli çalışmalarından biridir. Çünkü *parrhesia*, öznenin kendini etik olarak kurmasının sözel bir pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault'nun *arkeoloji* ve *soybilim* dönemlerinin ardından Antikçağa ve Antikçağın etik anlayışına yönelişinin sebebi, cinselliğin hangi gerekçelerle ahlaki bir sorun olarak ortaya çıktığı problemiydi. Modern dönem ve Ortaçağdaki itiraf pratiği arasındaki tematik süreklilik, Foucault için cinsellik ile ahlak arasındaki ilişkinin çözümünün önemli ipuçlarından biriydi. Foucault, Yunan ahlakında hem cinsellik ile ahlakın kesiştiği etik tözü ve Yunanların yaşama sanatlarını keşfetmiş, hem de kişinin kendisine ait olan hakikatleri deşifre ettiği itiraf pratiğinin köklerini *parrhesia*'da bulmuştu. Bu bağlamda Foucault'nun *parrhesia* çalışmaları, iktidar ilişkilerine yoğunlaştığı *soybilimsel* çalışmalarıyla süreklilikler taşıyan *Bilme İradesi* adlı eseri ile yaklaşık sekiz yıl sonra yayımlanan *Hazların Kullanımı* ve *Kendilik Kaygısı* adlı "etik dönem" eserleri arasında bir geçiş soruşturması olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹ Foucault'ya göre Yunanların yaşama sanatlarına dayandırdıkları bu kendilik kültürü Hıristiyanlığın denetimine geçtiği andan itibaren, *epimeleia heautou* nosyonu *epimeleia tôn allôn'a* (başkaları adına kaygılanmak) dönüşmüş ve bir pastoral iktidarın uygulanmasının hizmetine sokulmuştur" (Foucault 2014b: 218).

KAYNAKÇA

- ARISTOTELES (2014). *Retorik*, çev. M. H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BEST, S. & Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*, çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ERİBON, D. (2012). *Michel Foucault*, çev. Ş. Çiltaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- EURIPIDES (2013). *Euripides III (İon)*, trans. R. F. Willetts, London: The University of Chicago Press.
- FOUCAULT, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*, çev. H. U. Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2011). *The Course of Truth, The Government of Self and Others 2*, trans.. G. Burchell, New York: Palgrave Macmillan.
- FOUCAULT, M. (2014a). *Doğruyu Söylemek*, çev. K. Eksen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2014b). *Özne ve İktidar*, çev. I. Ergüden ve O. Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2015). *Öznenin Yorumbilgisi*, çev. F. Keskin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FOUCAULT, M., & GUTMAN, H. & P. H. HUTTON (2001). *Kendini Bilmek*, çev. G. Ç. Güven, İstanbul: Om Yayınevi.
- McGUSHIN, E. F. (2007). *Foucault's Askēsis. An Introduction to the Philosophical Life*, USA: Northwestern University Press.
- O'LEARY, T. (2002). *Foucault and The Art of Ethics*, New York: Continuum Books.
- PLATON (2010). *Devlet*, çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PLATON (2011). *Diyaloglar*, çev. Kollektif, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PREUS, A. (2007). *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Plymouth: The Scarecrow Press.
- URHAN, Veli (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.

